

ZIMÁNYI ÁRPÁD

SZÓKINCSTANI VONATKOZÁSÚ NYELVMŰVELŐ CIKKEK
A NAPI- ÉS HETILAPOKBAN 1945 ÉS 1985 KÖZÖTT

ABSTRACT: (Philological articles on lexicology in the Hungarian newspapers between 1945 and 1985) This is a summary of the permanent columns dealing with the problem of linguistics and correct usage in the Hungarian newspapers (dailies, weeklies, magazines). The study concentrates on the theme of lexicology, and analysis the vocabulary of the different linguistic and stylistic layers and the technical jargons as well. The number of the foreign words grows step by step in this period, and the study examines the problems of the English words in the Hungarian total vocabulary (disco, foot-ball, hi-fi, market, shop, team, week-end etc.).

A nyelvművelő irodalom legtermékenyebb területe a szavak különböző nyelv-helyességi, nyelvtani és jelentéstani sajátosságaival foglalkozik. A Magyarosan és a Magyar Nyelvőr sajtószemléi (l. a Felhasznált irodalom címszó alatt) rendszeresen földolgozzák a napi- és hetilapokban közölt nyelvi cikkeket, amelyek -- az 1975 utáni időszak saját adatolásával kiegészítve -- alapul szolgáltak e vázlat szerű összefoglaláshoz. Terjedelmi okok miatt itt csupán a szókincstani vonatkozású cikkek áttekintésére van lehetőség, a jelentéstani és a szóhasználati témák elemzése újabb dolgozatot igényel.

Az alábbiakban képet kaphatunk arról, hogy a szókincsünkben négy évtized alatt végbement változásokat mennyiben sikerült a nyelvművelésnek követnie.

1. Az idegen szavak

Az idegen szavak elleni küzdelem egész nyelvművelésünket végigkíséri. Bár az 1950-es évek elején a purizmus elvetése átmenetileg csökkentette a kifogásolt szavak arányát, számuk a hatvanas évek végétől mégis egyre nő. Az idegen elemek azóta is folyamatosan olyan nagy mértékben kerültek és kerülnek be nyelvünkbe, amilyenre az ötvenes években, illetve korábban nem volt példa. Újraéled sok görög

és latin szó (terminus technicus), fölösleges angol szavakat vesz át a nyelvi köztudat, nő a nemzetközi műveltség szava száma. Amíg a purista nyelvművelés korában egyesek minden idegen szót ki akartak irtani, addig az idejétmúlt elvek elhalálása után már csupán a legújabb jövevények elleni föllépés a jellemző. Ennek megfelelően kétféle szemlélettel találkozunk a vizsgált időszakban: az egyoldalúan romboló, bíráló, valamint a csak fölöslegest kritizáló irányzattal.

1.1. Az idegen szavak elleni föllépés, "harc" népszerűsége több okkal magyarázható.

1.1.1. Az idegen szó mint felszíni jelenség, sokkal könnyebben szemet szúr az esetleg súlyosabb, de nem annyira feltűnő mondatszerkesztésbeli vagy stilisztikai nyelvi vétségeknél.

1.1.2. Az ilyesféle "nyelvédelemhez" nem szükséges különösebb szaktudás: elég kipécézni három-négy idegen szót, s máris nyelvszennyezést kiálthatunk -- figyelmeztet az Új Magyarország cikkírója 1945-ben.¹

1.2. Éppen ezért közvetlenül 1945 után még a puristák túlhaladott és egyoldalú véleménye is fölbukkant. Nemcsak az elfogultság, hanem a valóságos magyarázatok hiánya is jellemezte kijelentéseiket.²

Az akkori szemléletet jól mutatja Nemes Zoltán megállapítása: "Az újságok nyelvében nagyon sok a fölöslegesen használt idegen szó (a különböző szóknak 60 %-a, az összes előfordulásoknak 40 %-a ilyennek tekinthető). Ezeknek kiküszöbölésére, mellőzésére kellene törekedni."³ A szerző ellenérzéssel viseltetik az alábbiak iránt is: *miniszter, doktor, politika, film, autó, dollár, opera, sport, kancellár, gól, millió, szocialista, programm* (sic!). Úgy véli Nemes Zoltán, hogy az újság nagy tömegeknek sok tekintetben vezetője és nevelője, ezért elsőrendű kötelessége az újságíróknak úgy fogalmazni, hogy az kiállja a nyelvtisztaság összes próbáját.

A Magyarosan által vezetett irtóhadjáratot azonban nem követték sem a lapok, sem a cikkírók. 1946-ban 10 nyelvművelő frás közül kettő foglalkozik az idegen szavakkal, és valóban szükséges magyarázatra hívja föl a figyelmet.

1.3. Igen nagy hatással volt a nyelvművelésre a televízió és a magnetofon elterjedése. Sok vita közepette maradt meg elnevezésük idegen eredetű formája, amit rendszeresen kifogásoltak 1954 és 1958 között, ahogy néhány évtizeddel korábban történt a rádió esetében. A televízió helyett ajánlották a *képrádió, távolbalátó, képvető, képszóró*; a magnetofon helyébe pedig a *hangrögztítő, hangfellevő, beszélő* és a *mágnese hangrögztítő készülék* kifejezéseket. A legtöbb vélemény 1957-ben és 1958-ban látott napvilágot: összesen öt cikk jelent meg a Rádiótechnika, a Szocialista Posta és a Népszabadság hasábjain.

A *televíziós játék (telejáték)* helyett is hiába ajánlották a *képjátékot*, az előbbi először *televízió játéokra* rövidült, majd *tévéjáték* lett belőle -- kísérhetjük végig a fejlődést lapjainkban. A filmgyártás és a televízió egyéb szakszavai is megmaradtak idegen formájukban, pedig a Rádió- és Televízióújság gyakran foglalkozott velük (*monitor, kamera, kameraman, operatőr*).

1.4. Nagy visszhangot váltott ki Kodály Zoltán azon véleménye, amely szerint harcot kell indítani a *kultúr-* előtagú összetételek ellen. A Csillag 1955. augusztusi számában megjelentekre reagált az Új Világ, a Magyar Rádió c. lap, a Népművelés és a Hajdú-Bihari Napló. A javaslatok részben megvalósultak: *kultúr-ház -- művelődés háza, kultúrműsor -- műsor, kultúrverseny -- művészeti verseny*.

1.5. Az idegen szók szaknyelvi szerepe állandó témája a szakfolyóiratoknak.

1955-ben az orvosi nyelv magyarral is helyettesíthető kifejezéseiről, korcs képzésű szavairól folyt vita az Orvosi Hetilap három számában (vö. hasonló témáról: Nyr. 1989. 1. szám). Az összegzés megállapítja, hogy nem kell túlzásba vinni a nyelvünkben már meggyökeresedett szavak irtogatását, még ha grammatikailag hibás is a képzésük. Az egyetemi oktatás keretében szaktanfolyamokat kellene szervezni a szabatos, magyaros orvosi írásmód elsajátítására. Ajánlható lenne orvosi nyelvművelő ankétok megtartása.⁴

Az alábbi felsorolás jelzi, hogy a szaknyelvekbe került idegen szavak kérdéskörét főleg a szaklapok kísérték figyelemmel, a napilapok nyelvművelő cikkeire nem volt kimutatható hatással ez a téma:

1957: nemzetközi postás szakkifejezések magyarítása (Szocialista Posta c. lap). Latin szakkifejezések szükségessége a biológiában (Élet és Tudomány 2. szám).

1963: közlemények az alábbi folyóiratokban: Kohászati Lapok, Szocialista Posta, Bányászati Lapok, Magyar Kémikusok Lapja.

1970: Bányászati és Kohászati Lapok, Geodézia és Kartográfia, Magyar Kémikusok Lapja, Műszaki Élet.

1980 után annyiban változott a helyzet, hogy a számítástechnika fejlődése miatt a számítógépes szaknyelv közelebb került a nagyközönséghez, mivel mind több szakma dolgozóit érintette, és nem szorítkozott egyetlen szakterületre. Sűrűbbé vált az idegen szakkifejezések tárgyalása népszerű folyóiratainkban, sőt napilapjainkban is (Élet és Irodalom, Élet és Tudomány; Esti Hírlap, Észak-Magyarország, Petőfi Népe).

1.6. A vizsgált négy évtizedben gyakrabban tárgyalt idegen szavak a megjelenés sorrendjében: *vaku (villó, villantó), kinemaszkóp (szélesvásznú), kondenzá-*

tor, transzformátor (kondi, trafó), telefon (távbeszélő), frizsider, plénum, koncepció, diszpécser, weekend, camping, szuterén, eszpresszó, drinkbár, musical, kontroll, ragu, neszkaé, szimpozion, stewardess, grape fruit, eszkaláció, ultra-, szuper-, szuper, hiper-, show, szervíz, centrum, computer (komputer, kompjuter), infrastruktúra, stég.⁵ Nehéz a megjelenés időrendjének a meghatározása, s ezt két olyan példa bizonyítja, amely az utóbbi évtizedben elterjedt idegen kifejezésekkel kapcsolatos. Az egyik a *hot dog*, ennek első adatolása 1964-ből való,⁶ a másik a *team*, már 1974-ben fölfigyelt rá a nyelv művelő irodalom.⁷

1.7. A hetvenes évektől kezdve különös visszafejlődést észleltek nyelvészeink: a már egyszer háttérbe szorított, magyarral helyettesített idegen szavaknak újból való használata főleg a sportnyelvben jelentkezett (*művészi torna* -- modern gimnasztika -- *ritmikus sportgimnasztika; koronglövés/agyaggalamblovés* -- *trap/skeet*),⁸ pedig sikeresnek tűnt a sportnyelv megtisztítása (vö. Fábíán Pál; Magyarosan XIV–VI.). Bár Benedek István ellene van az idegen szavak fölösleges használatának, de még inkább a mesterséges magyarításnak.⁹

1.8. A sajtó folyamatosan foglalkozott az idegenből való fordítások hibáival. Kifogásoltak egyes könyveket, napihíreket, filmfeliratokat. Annak ellenére, hogy az utóbbi két évtizedben jóval több lehetőség van az idegen nyelvek megfelelő elsajátítására, durva, sőt nevetséges hibákkal bőven szolgálnak a fordítók. Ezek föltárásában a Rádió- és Televízióújság, valamint az Élet és Irodalom járt az élen.

2. Réteg- és csoportnyelvek

Az alábbi összefoglalás csak azokat a csoportokat tartalmazza, amelyekről érdemleges megállapítások tehetők a lapok munkássága alapján.

2.1. *A hivatali nyelv.* Az e témában fölfedett visszásságok sűrűn jelentkeztek a nyelv művelő rovatokban, de nemcsak a szókincstani vonatkozások érdekelték a cikkírókat, hanem szóhasználati, alaktani és mondattani jellegzetességek is.

2.1.1. "Ha azt akarjuk, hogy a nép akarata váljék uralkodóvá az államélet minden területén, akkor mindent el kell követnünk, hogy a nép nyelve is uralkodóvá váljék." A hivatalos nyelvvel szembeni érzéseinek az akkori politika irányvonalához igazodva hangot adó kijelentés 1947-ből való.¹⁰ A korai felismerést nem követte azonnali változás, pedig sokan és bátran ostorozták a megrögződött hibás szóhasználatot, az érthetlenségbe fulladó, nyakatekert mondatszövevényeket. Két évtizeddel később Ferenczy Géza úgy fogalmazott, hogy a hivatalos nyelv száz év alatt nem sokat változott.¹¹ Rá tíz esztendővel, 1977-ben Sztankay József párhuzamba állította a hivatali nyelvet, a közérthetőséget és a demokratizmust,¹² majd mind

többen szoltak amellett, hogy az emberek szóhasználatától és stílusától elrugaszkodott hivatali nyelv fölszámolása elválaszthatatlan a demokratizmus meglététől, fejlesztésétől.

2.1.2. A cikkírók -- időrendi sorrendben -- többször kifogásolták az alábbi szóalakokat, kifejezéseket: *értékesít, készletez, szivarka, bérlemény, áruda; folyamatba tesz, becsatolja az iratokat* (az eddigi példák 1960 előttiék); *azt követőleg, következőképpen, biztosít, hatékony, nagyságrend, rendelkezik, árfekvés, pillanatsnyilag*. Az utóbbi nyolc divatszónak is minősíthető, használatuk egy jól körülhatárolható időszakban igen intenzív a cikkek tanúsága szerint, de azután már ismét ritkábbá válik a megjelenésük.

2.2. *A szakmák nyelvhasználata*. Mivel nem tömegeket, hanem meghatározott csoportokat érintő területről van szó, nem egyenletes az ilyen tárgyú cikkek sajtóbeli közlése. Két jelentősebb mozgalom említhető: az egyik az ötvenes évek közepén, amikor a napilapok és a folyóiratok hasábjain megélnéskült az érdeklődés az egyes szakmák nyelvhasználata iránt, majd néhány éves hanyatlás következett, és a hatvanas években már főként a szaklapok tartották szem előtt a foglalkozások szókészletének bemutatását. 1980 után viszont újból a nagyközönséget is érdeklő téma került a lapokba: a számítástechnika.

2.2.1. A műszaki nyelv művelése. Péczeli Antal okos érveléssel sürgette a szakmákban dolgozókat arra, hogy miképp törekedjenek a helyes nyelvhasználatra.¹³ Ezzel olyan mozgalom bontakozott ki 1955-ben, amely erre a területre irányította a figyelmet, meggyorsította a műszaki nyelvekkel foglalkozó nyelvművelő szakirodalom megjelentetését (Műszaki és tudományos terminológiáink alakulása és fejlesztésének főbb kérdései, 1955., Műszaki értelmező szótár, (Sorozat) 1958--; Műszaki Nyelvőr, 1964.; Szaknyelvi kalauz, 1964.), segítette az új műszaki nyelv megteremtését, az új fogalmakat találóan megnevező szavak keresését. Különösen gazdag az 1956-os esztendő termése, amikor a Magyar Nemzet, a Művelt Nép, a Szabad Nép, valamint a Béke és Szabadság rendszeresen tollhegyre tűzte ezt a témát.

2.2.2. Az MTA Nyelvművelő Bizottsága 1961. május 17-én ülést tartott a magyar szaklapok nyelvi kérdéseiről, aminek hatására ismét megugrott a műszaki nyelvvvel foglalkozó írások száma: még ebben az évben hét folyóirat (Bányászati Lapok, Cukoripar, Közlekedési Közlöny, Köznevelés, Műszaki Élet, Rádiótechnika, Szocialista Posta) összesen nyolc cikket közölt, pedig az előző két évben összesen nem jelent meg ennyi e témában.

2.2.3. 1963 májusában zajlott le az MTA Nyelvművelő Bizottságának újabb tanácskozása, amely a szaknyelvek fejlődésével, valamint szervezett formában meginduló kutatásával foglalkozott. A két évvel korábbinál is nagyobb volt a lapok nyelvi cikkeinek száma, melyet az említett ülésnek is tulajdoníthatunk. Nyolc sajtótermékben tizenhét ide illő írást közöltek (az előző pontban feltüntetett folyóiratok mellett új az Elektrotechnika, a Geodézia és Kartográfia, valamint a Kohászati lapok).

2.2.4. Az előző három pontban foglaltakhoz hasonló, kiemelkedő eseményt magukban foglaló és termékeny esztendőket nem követték 1963-at. A kevés jó példa közé tartozik a Vasúti Szaknyelvi Bizottság 1983-as megalakulása, melyről beszámoltak a lapok is: Reprezentatív példaként két év adatait közlöm:

1970: jogi szaknyelv -- 2 cikk
közgazdaság-tudomány -- 1 cikk
külkereskedelem -- 1 cikk
bányászat -- 2 cikk
pedagógia -- 1 cikk
orvosi nyelv -- 1 cikk
a molnárok nyelve -- 1 cikk

(Az írássok megoszlása: összesen 9 cikk 5 szaklapban, 1 napilapban és 1 folyóiratban.)

1977: a szaknyelvekről általában -- 1 cikk
műszaki nyelv -- 1 cikk
pedagógia -- 1 cikk
közgazdaság-tudomány -- 1 cikk
az aratók nyelve -- 1 cikk
katonai szaknyelv -- 1 cikk

(Az írássok megoszlása: összesen 6 cikk 5 napilapban és 1 folyóiratban.)

Az arányok változását szemlélteti, hogy 1970-ben összesen 260 feldolgozott cikk közül volt 9 szaknyelvi, 1977-ben pedig 500 közül 6.

2.3. *A mozgalmi nyelv.* 1945 után a politikai élet viharos átalakulása, az új szervezeti formák adta kényszerhelyzet kitermelte a szükséges nyelvi eszközöket. A mozgalmi nyelv sablonoktól, frázisoktól hemzsegő hibaforrás lett, ami főleg az 1945-öt követő évtizedekben nyomta rá bélyegét a lapok nyelvművelő tevékenységére, bőséges témaválasztékot nyújtva a cikkíróknak.

Joggal kifogásolták a szerzők a semmitmondó szövegeket, kifejezéseket, de maga a párt is tisztában volt e tarthatatlan helyzettel, és harcot indított a mozgalmi

zsargon vadhajtásai ellen. Erre utal Révai József beszéde az MDP II. kongresszusán.¹⁴

Az első észrevételek egyike Lőrincze Lajostól való 1950-ból.¹⁵ Gyors siker helyett több évig elhúzódó kampány vette kezdetét, melynek keretében a legáltalánosabb hibákat könyv alakban is összefoglalták (Fónagy Iván--Soltész Katalin: A mozgalmi nyelvről. Bp. 1954.).

2.3.1. A mozgalmi zsargonnal foglalkozó nyelvművelő cikkek száma 1956-ig nőtt (ekkor volt a feldolgozásokban a legtöbb, 12, míg 1955-ben 6, 1954-ben 4), 1959 után viszont már legfőljebb elvértve bukkan föl egy-egy ilyen írás, helyét átveszi a hivatali nyelv bírálata. A mozgalmi nyelv, a hivatali nyelv és az alább tárgyalt argó között talál bizonyos összefüggést Faragó Vilmos, amikor folyamatként szemlélteti, hogy a rosszul használt hivatali nyelv zsargonná satnyul, majd tolvajnyelvvé süllyed.¹⁶

2.3.2. A gyakori használat során a "nagy szavakat" -- ahogy a Nyr. fogalmazza (1957: 499) -- lejáratták: *harc, munka, dolgozó, béke, lelkesedés, minőségi, élenjáró*; viszont a jelentéktelen szavak "megdicsőültek" (i. h.): *ügy, kérdés, megold, hiányosság, egy sor, alapszerv, pártszerv, féleség, szükséglet, felé, komoly, termelés, átbeszél*. Újabb fejlemények: *ragozza/szorozza a problémát/kérdést, lerágott csont*.

2.4. *Az argó*. A jassznyelvet, a tolvajnyelvet, az argót mindig is határozottan elítélte a nyelvművelő közvélemény. A bírálatok száma az ötvenes években szaporodott meg sok olyan szó kifogásolásával, amit később nem sikerült visszaszorítani, bár még két évtizeddel utána is olvashattuk a cikkírók figyelmeztetéseit. Hosszabb idő elteltével visszatekintve az 1945-öt követő helyzetre, élesen kirajzolódik az a nyelvi hanyatlás, az a hirtelen bekövetkező romlás, ami a szókincs negatív irányú változásában nyilvánul meg. A nyelvet óvó-féltő művelői megdöbbenéssel fogadták a számukra ekkor megbotránkoztató szavak gátlástalan jelenlétét. Nemcsak a köznyelvbe, hanem az irodalmi nyelvbe, a fordítások szövegébe is beszivárogtak a nemkívánatos elemek, nem kis ellenérzést kiváltva. A kifogásolt szavak nagyon határozottan megkapták a jassznyelvi, tolvajnyelvi bélyeget. A használatból kiszoríthatatlan divatszavak olyan stílusváltozáson mentek át, hogy egy viszonylag rövid idő után (néhány esetben mindössze 5-10 esztendő leforgása alatt) toleránsabbá vált velük szemben a nyelvművelő irodalom, s az ötvenes évekre jellemző tiltakozási hullám is elült. Igénytelenségnek kell tartanunk, hogy a nyelvileg helytelen, durva szavak egyre kevésbé ellenszenvesek a nyelvet használók számára, sőt az irodalom, a film, a színház "jóvoltából" széles körben rögződtek. A zárt stílusrétegbe

tartozó argó jellegű szavak kiszabadultak szűk használati körükből, és sokkal általánosabbá váltak. Néhány közülük valóban elvesztette jassznyelvi sajátosságát, hangulatát.

2.4.1. *Példák.* A cikkekben a hatvanas évek közepéig rendszeresen kifogásolták az alábbiakat: *alma, almás, balhé, csaj, дума, haver, melő, pacák, srác, szia* (figyelemre méltó az Élet és Irodalom 1985. 4., 6. és 7. számában lezajlott vita a legutóbbi szóalakról).

2.4.2. A nyelvet szegényítő elemek föltárása után -- kiváltképp a hetvenes évek második felétől kezdve -- a **durvaságok** elleni hadjárat lett a nyelvművelők és az író, újságírók munkálkodásának egyik fő területe. Illyés Gyula figyelmeztetése még idejekorán hangzott el, de sajnos pusztába kiáltott szó maradt (1968).¹⁶

A trágárság, a nyelvi mocsok -- amit mind többen kötnek össze a magatartás-kultúra hiányosságaival, a műveltség fogyatékoságaival -- annyira elárasztotta mindennapjainkat, hogy 1985-ben kilenc írásnak adott témát. Szilágyi Ferenc ismét Illyés Gyulát idézi: "Az obszcén szavak terjedését azok próbálják meg nyelvi demokratizálódásként értelmezni, akik az alacsonyt a népben összetévesztették az aljassal."¹⁷ Az ilyeneket nevezi Bodor Pál "a beszéd garázdáinak".¹⁸

A durvaság egyaránt pusztít az irodalomban, a filmekben, az ifjúság nyelvében, ezért lenne szükség az illetanra -- hangsúlyozza négy cikk 1985-ben (Észak-Magyarország, Magyar Nemzet, Kelet-Magyarország, Petőfi Népe).

2.5. *Az ifjúság nyelv.* A fiatalok nyelvhasználata különleges helyet foglal el a csoportnyelvek sorában. Átmenetet képez a köznyelv és az argó között, ugyanis fölhasználja az utóbbi egyes elemeit, de tőle elütő, egyedi sajátosságai is vannak. A cikkek alapján levont fenti következtetés részben fedi, részben viszont nem Kovalovszky Miklós véleményét: "1. A fiatalok eddigi szűkebb csoportnyelvei egybeolvadtak és egységesültek egy általános érvényű ifjúsági nyelvben (...) 2. Az ifjúság korábbi rétegnyelvei eltűntek, egybemosódtak (...) 3. Eltűnt az ifjúsági nyelv régebbi argójellege, vagyis titkossága, a kívülálló számára való érthetlenség elkülönítő szándéka."¹⁹ A cikkírók egynémelyike élesebben fogalmaz a jassznyelvi, argotikus jellegzetességekkel kapcsolatban. Így sok az átfedés a 2.4. pontban tárgyaltakkal, de a 2.3. pontban foglaltakkal is.

2.5.1. Nem jutottak közös nevezőre a diáknyelvről vitatkozó szakemberek sem. Az MTA Nyelvművelő Munkabizottsága pályázatot hirdetett az ifjúság nyelvének megismerésére 1965-ben. Az akkor még kellően föl nem tárt területnek számító diáknyelv több ellenzőre, bírálatra talált, sőt nyelvrontással is vádolták.²⁰

Az ifjúsági nyelv szókincsét taglaló írások száma a lapokban nem haladta meg az évi 2--3-at, és általában konkrét példáknál maradtak (a tantárgyak elnevezései, az elégtelen szinonimái, divatszavak), csak ritkán elvi jellegűek. Az utóbbiakban helytelenítették a szókincs beszűkülését, a beszédképesség romlását, sürgették a gondolkodás nevelését, fölfedték a magatartáskultúra beszédre gyakorolt hatását.

A hetvenes évek közepétől a szerény mennyiségű cikkanyagban mind kevésbé kifogásolják a fiatalok szókincsét és a fiatalos szóhasználatot (eltekintve a trágár elemektől), annál toleránsabb vélemények bizonygatják e nyelvi réteg szükségességét, képszerűségét, szellemességét. "Ez a szókincs a fiatalok társadalmi, politikai felnőtté válásával lassan kikopik. Serkenti, mintsem visszafogja az ellene berzenkedő köznyelv fejlődését".²¹

3. Névtan

1966-ig csak elvétve foglalkoztak a lapok névtani kérdésekkel, a megjelent cikkek 1 %-a sorolható ide. Például 1952-ben és 1953-ban egyetlen ilyen jellegű írás sem látott napvilágot. Kimondottan onomasztikai témákat a következő több mint egy évtized alatt sem igen dolgoztak föl. A hatvanas évek második felétől azonban egyre szaporodott az évi cikkmennyiség, aránya azóta eléri az 5 %-ot.

3.1. Személynevek

3.1.1. Családi nevek. 1972-ig semmilyen rendszer sem figyelhető meg a publikációkban, amelyek elszórtan, alkalmilag jelentkeztek. Ezután azonban már többször visszatértek az újságok a névviselési szokások tárgyalására, illetve részletezték az asszonyok névviselési szabályait. Ez utóbbi téma folyamatosan megmaradt 1985-ig, évente 2--3 alkalommal találkozhattunk vele a lapok hasábjain, nem egyszer a jogi és közigazgatási tudnivalókkal együtt. 1973-ban folyt vita az asszonynevekről, és ezzel összefüggésben 8 cikk jelent meg a Magyar Nemzet és a Magyarország jóvoltából (január és február hónapokban). Nem minden megállapítás bizonyult időtállóknak: hiába nevezték többen antidemokratikusnak a férj nevéhez csatolt *-né* képzős formát, mostanáig a nők többsége ezt alkalmazza. A helytelennek bélyegzett megoldás, mely szerint a férj családnevét a nő utóneve követi, azóta mind jobban elterjedt.

A cikkek konkrét példái a családnevekkel kapcsolatban: a családnevek kialakulásának története, a foglalkozások elnevezései és a családnevek; *Ady, Batthyány, Barta, Beck, Jakucs, Latabár, Marx, Zente*.

3.1.2. Utónevek. Bár 1966-ig szintén kevésszer tértek ki a keresztnemekre, mégis többször foglalkoztak velük, mint a vezetéknevekkel. Mindvégig jobban ked-

velt téma volt az utónevek kialakulása, jelentése, változatos formáik, a becenevek sokasága, a vezetéknevekkel való hangzásbeli-jelentéstanai egyeztetése. Az utónevekkel kapcsolatos vita kezdete 1968, amikor az MTA Nyelvművelő Munkabizottságának ülésén az új, készülő utónévjegyzékről esett szó. Az újságok beszámolóí révén az olvasók hozzászólásai nagy érdeklődést jeleztek. A Magyar Nemzetben 9 közlemény jelent meg, más lapokban pedig 3. Az alábbi véleményeket fejtették ki: az új utónévkönyv ne előírás legyen, hanem csak tanácsot adjon, térjenek ki a naptárreformra, fogadják el a névváltoztatokat. Ebben az évben is, majd a rá következő esztendőben ugyanúgy, Ladó János tollából szakavatott eligazítást kaptak az olvasók: 1968-ban 2 cikket írt, 1969-ben 3-at, 1973--74-ben 2-2-t.

Az 1969-es cikkek témái: különleges keresztnevek, közös töről fakadó női--férfi utónevek, női névvé vált virágnevek, családnévekből kialakult utónevek, idegen keresztnevek, becenevek, valamint külön cikkek a *Cecília*, *Dániel*, *Erzsébet*, *István* és *Marianna* keresztnevekről. Ez az esztendő az utónevek földolgozása szempontjából kiemelkedő, hiszen összesen 8 különféle írásnak adtak témát.

Pár év múlva már egyesek kevesellték az Utónévkönyv adta lehetőségeket, s Ladó János a Nyelvtudományi Intézethez irányította azokat, akik másféle nevet kívántak adni gyermeküknek.²² Ettől kezdve ugyan a vizsgált cikkanyagon belül megmaradt az utónevek elég magas, 3-4 %-os aránya (évi 5-10 írás), ellenben főként a nevek értelmezését adták, vagy a fölkapott, divatos idegen utóneveket vették célba. Az utóbbi megállapítás különösképpen igaz az 1980--85 közötti évekre, amikor a következő nevekkel is foglalkoztak: *Adrián*, *Cintia*, *Lúcia*, *Marcella*, *Mercédesz*, *Mónika*, *Viktória*.

3.2. *Földrajzi nevek.* 1970 előtt elenyésző számban közöltek ilyen témájú cikkeket. Azután viszont megnőtt az etimológia iránti érdeklődés, illetve az utcanévadás foglalkoztatta az újságolvasókat, így e két terület adja a földrajzi nevekkel kapcsolatos cikkek zömét. 1975 után a figyelem homlokterébe kerültek a feledésbe merülő dűlőnevek, s a lapok rendszeresen tudósítottak a mind több helyen meginduló földrajzinév-gyűjtésről. A mozgalom jelentőségét Bárczi Géza szavai világítják meg: "Ez az első eset a nyelvújítás kora óta, hogy a nyelvtudomány megmozgatta az egész országot."²³

3.2.1. Konkrét példák: különös helységneveink (1967), *Budapest* (visszatérő téma, 1972-ben vitasorozat róla a Magyar Nemzetben); *Csebokszári*, *Hajdú*, *Körös*, *Göcsej* (mind 1971-ben), *Helvécia* (1974), *Balaton* (gyakori a tárgyalása).

3.3. *Egyéb tulajdonnevek.* A többi tulajdonnévfajtaival (az intézménynevekkel, a csillagnevekkel, márkanevekkel, címekkel, állatnevekkel) nem törődött a nyelv művelő sajtó, ezért az elszórt közlések (1 % alatti arányban) értékelhetetlenek.

3.3.1. Kivétel az 1970-es esztendő, amikor két közlekedési eszközünk névadása szolgált témaként: a *Libegő* és a *metró*. Az előbbit tízezer javaslat közül választották ki névadópályázaton, ahol még ilyen ötletek voltak: *Álomszék*, *Budakuli*, *Gólyaláb*, *Kakukkmétró*, *Villamosszék*. A beszámolókat a Magyar Nemzet és a Magyar Hírlap közölte.

JEGYZETEK

1. Új Magyarország 1945. szept. 11.
2. Kemény Gábor: Az idegen szavak. Élet és Tudomány 1974. 1929.
3. Nemes Zoltán: Idegen szók az újságok nyelvében. Magyarosan XVI. 77.
4. Milkó Vilmos. Orvosi Hetilap 1955. dec. 18.
5. Az AkH. 11. kiadása a következő szóalakok helyesírását szabályozta: *vtkend*, *kemping*, *grépfrút*, *komputer*.
6. Esti Hírlap 1964. nov. 10.
7. Élet és Tudomány 1974. 1715.
8. Magyar Hírlap 1974. jún. 15. és Élet és Tudomány 1974. 1930.
9. Magyar Nemzet 1985. júl. 8.
10. Szabad Nép 1947. jan. 17.
11. Somogyi Néplap 1967. okt. 29.
12. Népszava 1977. jan. 19.
13. Bányászati Lapok 1955. április
14. Idézi: Sebestyén Árpád: Nyelv művelő irodalmunk 1945-től 1960-ig. Magyar Nyelv LVII. 108.
15. Nyelvünk tisztasága és a nyelvtudomány felelőssége. Szabad Nép 1950. okt. 22.
16. Trágár szavak. Népszabadság 1968. jan. 28.
17. Petőfi Népe 1985. szept. 30.
18. Magyar Nemzet 1985. márc. 7.
19. Nyelvfejlődés -- Nyelvhelyesség. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 118.
20. Magyar Nemzet 1965. jan. 8. és 15.; Bölöny József és Bogdán Alajos cikkei.

21. Bóka Róbert: "Gyagya-nyelv"? Élet és Irodalom 1974. aug. 3.2. -- vö. Tolcsvai Nagy Gábor: A mai magyar nyelv normarendszerének egy jelentős változásáról az "ifjúsági nyelv" kapcsán. Nyr. 1988: 398.
22. Magyar Hírlap 1973. ápr. 13.
23. Ruffy Péter: A névtudomány ünnepe az Akadémián. Magyar Nemzet 1974. ápr. 28.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Lapszemle. Magyarosan XIV--XV. 37--9, XVI. 28--9, 57--8, 89--93; XVII. 24--9, 60--3, 91--3, XVIII. 36--9.
- Nyelvművelő cikkek sajtószemléje. Magyar Nyelvőr 1953: 229--35; 1954: 26--33, 1919--6; 1955: 242--6, 359--65, 466--73; 1956: 161--73, 381--6; 1957: 496--503; 1961: 356--65; 1963: 477--89; 1967: 80--91; 1969: 147--59; 1972: 105--20; 1975: 96--110; 1976: 479--98; 1981: 236--51; 1984: 108--26; 1988: 100--17, 492--503.